

KİTAP TANITIMI

Avnî Abdurrahman es-Seb'âvî
el-Alakât el-İrakiyye et-Türkiyye (1932-1958)
Musul Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Merkezi Yayını, Musul-1986

Yrd.Doç.Dr. Necati AVCI
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bu kitap Irak'ta, Musul Üniversitesine bağlı Türkiye Araştırmaları Merkezi tarafından ilk eser olarak basılmıştır. Eser, okul kitapları boyutunda, 336 sayfadır. Bu eser, 1932-1958 yılları arası Irak-Türk ilişkilerini içermektedir. Bu araştırma konusunun önemi, özellikle günümüz şartlarında, iki ülke arasındaki ilişkiler açısından çok önemlidir.

Eserin önemini arttıran nokta ise, bilimsel bir çalışma olarak Avnî Abdurrahman es-Seb'âvî tarafından 1981 yılında, çağdaş tarih konusunda bir yüksek lisans çalışması olmasıdır.

Çağdaş Türkiye Devleti, yüzyıllar süren Osmanlı Devleti'nin enkazı üzerine, Mustafa Kemal'in önderliğinde kurulmuştur. Modern Türkiye'yi, Osmanlı Devleti'nin bir uzantısı olarak kabul etmek doğru olmayabilir. Nitekim kurulan bu devlet ayrı bir siyasi yapıya sahip olarak, bir önceki devletten tamamen farklı idi. Osmanlı Devleti'ne karşı güdülen, böl-yönet ve sömür politikası, savaştan yenik çıkan bu genç devlete karşı da güdülmesine rağmen bütün çabalar başarısızlığa uğramış (akim kalmış) ve bu devlet, uluslararası arenada önemini ve yerini yeniden kazanmaya başlamıştır.

Mustafa Kemal'in; Türkiye'yi batılılaştırıp, çağdaşlaştırmasını hedeflemesine ve toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel yapısında, köklü ve büyük değişiklikler yapmasına rağmen Türkiye, Arap ve diğer komşu İslam ülkeleri ile olan ilişkilerinde esaslı bir değişiklik yapmadığı gibi, bu ülkelerle dengeli bir siyaset izlemiştir; bu sırada Irak'ın da içinde önemli bir yer tuttuğu, bölgede bir toplanma yollarını aramaya çalışmıştır. Irak-Türkiye ilişkilerinde, Musul ve 1926'da iki ülke arasındaki sınır sorunları çözüme bağlanınca, özellikle de siyasi alanda, II. Dünya savaşı sonrası ve sonrasında kapsamlı ve geniş çapta büyük gelişmeler kaydedilmiştir.

Bu araştırma; II. Dünya savaşı sırasında ve özellikle de ellili yıllarda Ortadoğu'daki Batılı pakt planlarında, doğal ortak çıkarlar, iki komşu ülke arasındaki tarihi bağlar, iki tarafın da bu [ikili] ilişkilerin önemini farkında olması ve her alanda geliştirmesinin idrakinde olmaları dolayısıyla; Irak ve Türkiye'nin, coğrafya yönünden apaçık ortaya çıkan stratejik, askerî, ekonomik ve insan gücü önemi imkânlarına dayanarak; Irak'ın 1932'de tam bağımsızlığına kavuşmasının

dan itibaren Türkiye ile siyasi ilişkilerini ele almaktadır. Araştırma Türkiye'nin, Irak'taki 14 Temmuz 1958 devrimine karşı tutumuyla sona ermektedir.

Araştırmada, tarihî olay ve konuları açıklamakla kalmamış, çizilen bir analiz planı içinde sebepleri, sonuçları ve bunların, eldeki bilgiler ışığında iki devlet arasındaki ilişkilere etkisi incelenmiş ve tartışılmıştır. Araştırma bir giriş, beş bölüm ve bir sonuç (şeklinde) olarak ele alınmıştır.

Giriş kısmı, Irak'ın Türkiye ile, önce Osmanlı Devletine bağlı olduğu dönemdeki bağları ve ardından I. Dünya savaşıdan sonra iki ülke arasındaki ilişkilerini, tarihî açıdan kısaca işlemektedir. Bunun yanında Irak-Türkiye sınır ilişkileri, Musul sorununun, 1925 yılında Milletler Topluluğunun kararıyla çözüme bağlanması; Türkiye-İrak-İran üçlü sınır antlaşması gibi konuları ele almaktadır.

Birinci Bölüm, II. Dünya Savaşına kadar Irak-Türkiye ilişkilerinin gelişmesini araştırmaktadır. Bu bölüm beş ana kısımdan oluşmaktadır.

Birinci kısım, diplomasi ilişkilerinin başlaması, iki taraf arasında ikili antlaşmalar; ikinci kısım ise, Türkiye'nin Irak'taki Bekir Sıtkı inkılabı ve Hikmet Süleyman hükümetine karşı tutumu; üçüncü kısım ise Türkiye'nin, Temmuz 1937'de Irak-İran arasında yeni bir antlaşmayla sonuçlanan, Irak-İran sınır sorunu için aracılık yapma konusunu ele almaktadır. Dördüncü kısımda, Irak-Türkiye-İran-Afganistan arasında 8 Temmuz 1937'de yapılan Saadâbâd Pakti sözleşmesinin imzalanması ve bu paktın; Irak-Türkiye ilişkilerine etkisi ele alınmakta; beşinci kısım ise Irak'ın, Suriye topraklarındaki İskenderun vilayetinin Türkiye'ye ilhak edilmesine karşı tavrına ışık tutmaktadır.

İki kısımdan oluşan ikinci bölümde, II. Dünya Savaşı sırasındaki Irak-Türkiye ilişkilerini ele almaktadır. Birinci kısım, iki ülke arasında, savaşa ve gelişmelerine karşı alınacak tavırlar hakkında görüşmeler; ikinci kısım ise Türkiye'nin, Irak'taki Mayıs 1941 ayaklanmasına karşı tavrını ve Irak-İngiltere arasında çıkan anlaşmazlığı çözmek için aracılık çabalarını ele almaktadır.

Üçüncü bölüm, 1946'da imzalanan Irak-Türkiye antlaşması ve bu antlaşmanın Irak muhalefetindeki aksiyonu çerçevesinde şekillenmiştir.

Üç kısımdan oluşan dördüncü bölümde Irak ve Türkiye'nin ellili yıllarda Ortadoğu bölgesindeki batılı pakt planlarına karşı tavırları. Birinci kısım, Bağdat Pakti'nden önceki batılı pakt planları; ikinci kısım ise, 1955 yılında imzalanan Bağdat Pakti ve yerel, Arap ve uluslar arası çevrelerdeki yankılarını ele alınmaktadır. Üçüncü kısımda, 1956'da Mısır'a karşı, İngiltere-Fransa-İsrail üçlü saldırısının başarısızlığı ve İngiltere'nin bölgeden aşamalı olarak çekilmesinden sonra, 1957'de yapılan Eisenhower Planını işlemektedir.

Beşinci bölüm Türkiye'nin, Irak'ta 14 Temmuz 1958'deki inkılabın gelişen olaylarına karşı tavrını ele almaktadır. Burada Türk hükümetinin, Türk muhalefet partilerinin, Türkiye Büyük Millet Meclisinin ve Türk medyasının tutum ve görüşlerine işaret edilmektedir.

Sonuç ise, araştırmacının elde ettiği veriler ve vardığı sonuçlar. Araştırmacı çeşitli pek çok kaynak ve belgelere başvurmuş, özellikle de temel belgelere dayanmıştır. Bunlar yayınlanmamış resmî belge ve dokümanlardır. Nitekim İngiliz Dışişleri Bakanlığının, Musul Üniversitesi Merkezî Kütüphanesinde saklı tutulan ve 1939-1945 dönemine ait, bazı belgelerine ulaşılmıştır. Bu belgeler Irak ve

Türkiye’de bulunan İngiliz büyükelçilerinin, İngiliz Dışişleri Bakanları ile ve aksine olan yazışma ve raporlarını içermektedir.

Yayınlanmamış Irak belgeleri ise, Irak Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Tanıtma Bakanlığına bağlı Bağdat Millî Kütüphanesi belgeleri ve arşiv dosyalarından incelenmiştir. Bu belgeler, Türkiye’deki Irak büyükelçilerinin, Irak Dışişleri Bakanlığı ile gönderdikleri karşılıklı yazışma ve raporları oluşturmaktadır.

Arapça olarak yayınlanan belgelere gelince, en önemli olanları Abdürrezzak el-Hüsni’nin yazmış olduğu “Irak Bakanlıkları Tarihi” eseri olmuştur. Özellikle de Irak-Türkiye arasındaki pakt ve antlaşmaların metinleri ile Irak meclisi toplantı zabıtları ve “Beyaz Kitap” incelenmiştir.

Yazar ayrıca, o dönemde Irak’ta siyasî önemli makamlar işgal eden bazı siyasetçilerin hatıralarına da başvurmuştur. Bunlar arasında, Irak’ın aşağı yukarı altı yıl Türkiye büyükelçiliğini yapmış olan, arkasından çeşitli bakanlıklar yapan Naci Şevki’nin hatıratını sayabiliriz. Ayrıca çok önemli siyasî ve askerî makamlarda bulunan Taha el-Haşimî; 1941 inkılabı komutanlarında Salahuddin es-Sabbağ ve yine önemli siyasî görevler üstlenen Tefik es-Süveydi’nin hatıralarına da yer vermiştir.

Arapça yazılı araştırma ve incelemelere gelince, akademik bir çalışma olan ve Türkiye’nin diğer dünya devletleri ile dış siyasetini ele alan, Ahmet Nurî en-Nuaynî’nin “II. Dünya Savaşından Sonra Türkiye’nin Dış Siyaseti” adlı eseri; tarihçi Hüseyin Fadıl’ın, “Musul Meselesi ile Irak’ta Kraliyet Düzeninin Yıkılışı ve İskenderun Sorunu” gibi konular hakkındaki yazıları; Mecid Haddurî’nin, “Irak’taki İktidar Düzeni”; Şakir Sabır ez-Zabıt’ın, “Irak-Türk Dostluk Tarihi” ve daha pek çok yayınlar ele alınmıştır.

İngilizce kaynaklarda ise, M. Khaddurî, A. Vali Ference, Lord Kinros, Arnold G. Toynbee, Geoffrey Lewis, R. D. Robinson ve diğerlerinin, özellikle çağdaş Türkiye ve Irak’ın tarihi hakkında yayınlanan yazılı eserlerine başvurulmuştur.

Bu belge ve eserler yanında o döneme ait Irak ile Arap gazete ve dergilerine de bakılmıştır. Eser son derece bilimsel ve ciddi olarak işlenmiş, günümüz siyasî gelişmeleri açısından, Türkçemize çevrilmesi son derece yararlı olacaktır.

KİTAP TANITIMI

Abbas el-Azzâvî
Târîhu 'd-Darâibi'l-Irâkiyye (Min Sadri'l-İslam İlä Âhiri'l-Ahdi'l-Osmânî)
(h.12-m.633: h.1335-m.1917) Bağdat-1959

Yrd. Doç. Dr. Necati AVCI
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Eser orta boy 148 sayfadır. Ticaret ve Basın matbaalarında basılmış, Osmanlı dönemi ve özellikle de Osmanlı Irak'ının vergi sistemi ve değeri hakkında, konuyu çok iyi bilen, Irak'ın siyasî ve ekonomi konularını bilimsel eserlerinde ele alması ile tanınan, Avukat Abbas el-Azzavî tarafından, son derece titiz bir şekilde hazırlanmıştır.

Eserde genel olarak Râşit Halifeler, Emevîler, Abbasiler, Moğollar, Selçuklular ve Osmanlılar dönemlerinde İrak'taki ticaret malları vergisi ile aynı dönemlerdeki cizye, harac ve diğer vergiler hakkında bilgi verilmektedir.

Yazar, daha önce de Bağdat Ticaret Odası dergisinde bu konularla ilgili değerli makaleler yazmış ve bunlar 1943-1945 yıllarında yayınlanmıştır. Eserde ele alınan bu vergi ve kanunları Müslümanların; Muharrem ayı h. 12 (m.633) tarihinde Irak'a girişinden ve bu arada geçen yüzyıllar esnasında, Osmanlı dönemi sonuna, 17 Cemadi'l-ula 1335 (11 Mart 1917) tarihine kadarki süre içinde uğradığı değişiklik ve gelişmeleri ele almış; bazı önemli belge ve metinlere de başvurmuştur. Bunların bir kısmı konu ile ilgili zamanında çıkarılan yasaları, bir kısmı ise, metinlerimiz içinde geçenleri açıklayan ve doğrudan doğruya bilgisi olan veya dış olaylar ve uluslararası ilişkilerle ilgili olarak, hâdiselerle yakından bağlantılıdır.

İslamiyet'ten önceki çağlara gelince, bu konu, belki de Hamurâbî kanunları ve yer katmanları altından çıkarılan taş belgeler gibi dokümanları da ele alırsak, ki hepsi de büyük bir vergi geçmişine delalet etmektedir, İslamî döneminkinden çok daha geniş ve hacimli olacaktır. İran, vergiler kanunu bakımından Irak'a, diğer ülkelerden daha yakındır.

Vergiler, özellikle de ticarî olanları, İslam tarihinin pek çok yönünü açıklamaya yardımcı olduğu gibi, uluslar arası ilişkileri de tayin etmekte; ayrıca bizlere tarihî, ekonomik ve siyasî konular hakkında da ışık tutmakta ve bilgi sağlamaktadır. Nitekim komşu ve uzak ülkelerle cereyan eden ilişkiler de buna şahitlik yapmaktadır. Ancak Irak son dönemlerinde Osmanlı vergi sisteminden son derece etkilenmiştir.